

Josip KNEŽEVIĆ, *Neokalcedonska kristologija Leoncija Jeruzalemskog*. Sarajevo-Zagreb: Univerzitet u Sarajevu – Katolički bogoslovni fakultet i Glas Koncila, 2024., 260 str.

Djelo patrologa Josipa Kneževića pod naslovom *Neokalcedonska kristologija Leoncija Jeruzalemskog* strukturirano je na sljedeći način: Znakovi i pokrate; Predgovor; Uvod, Pars prima: Prijelaz s kalcedonizma na neokalcedonizam; Pars secunda: Neokalcedonizam Leoncija Jeruzalemskog; Zaključak; Kazalo Biblijskih citata te, konačno, Literatura.

Patrolog Knežević u Predgovoru ukratko rekapitulira o važnosti kršćanske vjere i njezine jedincatosti u kontekstu ostalih religija svijeta. Iako je prema nekima kršćanska vjera i skandalozna, a ta se skandaloznost ponajviše „očituje u kršćanskom nauku o osobi i spasiteljskom djelu Gospodina našega Isusa Krista“, ipak kršćanska je vjera nadasve originalna i to je „ono po čemu nas razlikuje od nauka drugih religija“ (13). Kada je, pak, riječ o kristologiji, a ta je grana teologije ujedno i središnja tema ovoga vrijednog djela, autor kaže: „Kristologija kao takva je važna jer misterij utjelovljenja Gospodina našega Isusa Krista uključuje postojanje mosta između metafizike i fizike, odnosno između Boga i čovječanstva jer jedini posrednik

između Boga i čovječanstva jest utjelovljeni Logos kojeg kontempliramo u dvije naravi. Nauk o hipostatskom jedinstvu božanstva i čovječstva u jednoj hipostazi božanskog Logosa uistinu je teško razumjeti jer naglašava sjedinjenje tih dviju naravi koje po definiciji imaju različite vlastitosti, čak suprotne. Ipak, te vlastitosti obiju naravi razmjenjuju se međusobno u jednoj hipostazi božanskog Logosa pa tako možemo reći da je Sin Božji rođen na tjelesan način o žene, da je trpio i umro na križu u preuzetom tijelu, a s druge strane možemo potvrditi da je Sin Čovječji uskrsnuo i uzašao na nebesa gdje je prinio vječnom Ocu otkupljeno čovječanstvo kao žrtvu ugodnu. To je naša vjera koja je izražena na svetim ekumenskim koncilima i koju su nam namrli sveti crkveni oci“ (14).

U Uvodu u svoje djelo patrolog Knežević uvodi čitatelja u samo središte svojega djela naglašavajući da se radi o razdoblju koje polazi od kraja 4. pa sve do prve polovice 7. stoljeća, a to je razdoblje od iznimne važnosti za razvoj kristologije u Crkvi. „Riječ je o razdoblju u kojem, prema našem mišljenju, dolazi do rješenja kristološkog pitanja koje svoje početke vidje već u razdoblju Prvog ekumenskog koncila, onog u Niceji 325. godine“ (17). Kada je, nadalje, riječ o pojmu neokalcedonizam, patrolog Knežević piše kako je postojala skupina takozvanih „kalcedonista čirilovaca“ koji su jed-

nostavno nazvani neokalcedonisti. Počevši s carem Justinijanom, oni su stvarali vlastitu struju razmišljanja zalažući se za sintezu dvije suprotstavljene aleksandrijske i antiohijske tradicije, i to preko terminološke sinteze, pomirujući ćirilovsku terminologiju „jedna utjelovljena narav božanskog Logosa“ – s onom kalcedonskom i antiohijskom „u dvije naravi“ koja će donijeti važan doprinos značenju pojma „osoba“, zaključuje autor (18).

Pars prima: Prijelaz s kalcedonizma na neokalcedonizam autor je podijelio na tri poglavlja: I. Povijesno-kristološki od Efeza do Kalcedona; II. Prema neokalcedonizmu: kristološke rasprave u V. i VI. stoljeću te, konačno, III. Neokalcedonizam – via media između miazmatizma i strogog kalcedonizma. „Prije nego što se počnemo baviti samim pitanjem neokalcedonizma kao i osobom Leoncija Jeruzalemskog te njegovim naukom, potrebno je, u svrhu jasnijeg shvaćanja pitanja, prijeći sav onaj hod preko kojeg se došlo do onoga što danas nazivamo pojmom ‘neokalcedonizam’ što čini integralni dio vjere i Katoličke i Pravoslavne Crkve“ (25). Autor polazi od trećeg ekumenskog koncila u Efezu koji je održan 431. godine. U prvom poglavlju prvoga dijela naš patrolog izlaže o pojedinim terminološkim problemima, kao na primjer, pojam *πρόσωπον* (persona); razlikovanje između *ὑπόστασις*, *οὐσία πρώτη* i *οὐσία δεύτερα* te, ko-

načno, pojam *φύσις*. U nastavku autor izlaže o kristološkim kontroverzijama između Efeza (431. godine) i Kalcedona (451. godine) te u tom kontekstu obrađuje sljedeće teme: nestorijanska i eutihijanska kontroverzija. Kalcedonski koncil (451. godine) autor obrađuje zasebno. U središtu je autorov odgovor na pitanje je li između Ćirila Aleksandrijskog i Leona Velikog bilo nesuglasja. Patrolog Knežević izlaže mišljenje autora koji drže da nije bilo nesuglasja i da nije točno da su koncilski oci morali izabrati između Ćirila i Leona prilikom izražavanja svojega mišljenja glede formula *ἐν δύο φύσεσιν* i *ἐκ δύο φύσεων* (44-45). Drugo poglavlje prvoga dijela autor je posvetio izlaganju o prijelazu s kalcedonske na neokalcedonsku kristologiju, i to „predstavljajući ukratko razdoblje koje ide od postkoncilskih događanja Kalcedonskog sve do Drugog carigradskog koncila (553. godine)“ (47). U tom kontekstu autor izlaže o sljedećim temama: Pogled na kršćanski Istok: Prihvatanje i odbacivanje Kalcedonskog koncila te Teološke podjele između protivnika i podupiratelja Kalcedona. U trećem poglavlju prvoga dijela autor se bavi neokalcedonizmom, i to kao via media između miazmatizma i strogog kalcedonizma. Ovdje se patrolog Knežević usredotočio na sljedeće teme: Moderni pogled na neokalcedonizam; Religijska politika cara Justinijana; Neokalcedonska kristo-

logija, te, konačno, Neokalcedonizam – kristološka sinteza Ćirilova nauka i Kalcedonskog koncila. Naš patrolog u ovom kontekstu iznosi sljedeći značajan zaključak: „U tom kontekstu neokalcedonizam je, kao takav, vrlo aktualan i od velike važnosti budući da spada u kršćansku tradiciju s obzirom na to da je službeno priznata kristologija Drugog carigradskog koncila. Stoga, neokalcedonska kristologija kao takva i zbog svoje otvorenosti tumačenju misterija utjelovljenja treba služiti i danas kao temelj za svako eukumensko polazište u odnosu prema istočnim kršćanima“ (82).

Pars secunda: Neokalcedonizam Leoncija Jeruzalemskog. „U ovom drugom dijelu namjera nam je predstaviti osobu i kristologiju Leoncija Jeruzalemskog“ (83). Taj zadatak autor je obavio kroz tri poglavlja: I. Leoncije Jeruzalemski – osoba i terminološka analiza; II. Kristologija Leoncija Jeruzalemskog te, konačno, III. Neokalcedonizam Leoncija Jeruzalemskog kao anticipacija miateletizma. U prvom poglavlju drugoga dijela svoje vrijedne studije patrolog Knežević bavi se sljedećim temama: Moderne studije o Leonciju Jeruzalemskom; Prosopografsko i kronološko pitanje; Spisi Leoncija Jeruzalemskog; Terminološka analiza Leoncijeve kristologije (Izjednačavanje pojmova: ὑπόστασις-πρόσωπον; Izjednačavanje pojmova: οὐσία-φύσις); Kristologija Leoncija Jeruzalemskog kao

via media između oprečnih struja. „Kristologija Leoncija Jeruzalemskog, kao neokalcedonska kristologija, može se definirati kao *via media* između dvije oprečne krajnosti u odnosu prema *Definitio fidei Chalcedonesis*, to jest između nestorijanizma, s jedne strane, koji naglašava dvije hipostaze u Kristu i nijeće jedinstvo naravi u njemu, i s druge strane mifafizitizma, koji potvrđuje ‘samo jednu narav’, što zapravo upućuje na određeno miješanje božanstva i čovječstva u Kristu“ (115). U drugom poglavlju drugoga dijela patrolog Knežević izlaže o najvažnijim točkama Leoncijeve kristologije, i to obuhvaćajući sljedeće teme: Pojam ὑπόστασις božanskog Logosa; Leoncijev nauk o σύνθεσις; Pojam ἐνυπόστατον; Pojam εἰς τῆς Τριάδος ἔπαθῃ σαρκί; Mariologija Leoncija Jeruzalemskog te, konačno, Pojam Θεοφόρος ἄνθρωπος. „Dakle, što se tiče neokalcedonizma Leoncija Jeruzalemskog, ovdje smo ga željeli predstaviti u okviru diofizitske tradicije kao dodatak onome što je rečeno na Kalcedonskom koncilu, integrirajući zajedno s njime i misao Ćirila Aleksandrijskog, čak onu koja je definirana najekstremnijom i koja se sastoji u formuli μία φύσις τοῦ Θεοῦ λόγου σεσαρκωμένη. Uz tu formulu u kristologiji Leoncija Jeruzalemskog prisutni su, kao što smo već vidjeli, svi elementi koji pripadaju neokalcedonskoj kristologiji, kao što su priznavanje Ćirila Aleksandrijskog „u cijelosti“ uključujući

dakle i njegov radikalni nauk koji je nadahnuo kasnije mīafizite, zatim istodobno priznavanje dviju kristoloških formula – ἐν δύο φύσεσιν i ἐκ δύο φύσεων – što je zapravo bilo otvaranje prema mīafizitizmu i sama karakteristika neokalcedonizma u smislu pravog ekumenizma“ (205). Konačno, u trećem poglavlju drugoga dijela knjige naš patrolog izlaže o pitanju mīaenergita u 7. stoljeću te odlučno odbacuje ona mišljenja autora „koji neokalcedonizam smatraju anticipacijom hereza mīaenergizma i mīateletizma“ (207). Tu tematiku autor izlaže u obradi sljedećih tema: Moderne studije o „neokalcedonskom porijeklu“ krivovjerja mīaenergizma i mīateletizma; Ponovno otvaranje kristoloških rasprava u VII. stoljeću; Neokalcedonizam – anticipacija mīaenergizma i mīateletizma? te, konačno, Leoncije Jeruzalemski – mīatelit ili ditelit? Patrolog Knežević, nakon pomne analize suprotnih mišljenja, donosi sljedeći zaključak: „Zbog toga, kao što smo već rekli, prema našem mišljenju, ne postoje dokazi koji bi potvrđivali da je Leoncije svojim naukom dao, pripratio put ili čak podupirao ova dva kristološka krivovjerja VII. stoljeća, premda neki njegovi tekstovi mogu biti tumačeni na taj način. Međutim, ako se čitaju pažljivo, i nikad izvan konteksta njegove kristologije, može se vidjeti kako mīaenergizam i mīateletizam nisu nastavak njegova neokalcedonizma. Čak štoviše ta

dva krivovjerja mogli bismo definirati zapravo devijacijom njegove neokalcedonske kristologije“ (233).

U zaključku naš patrolog ukratko sažima rezultate svojega rada. „Cilj ove studije jest predstavljanje glavnih točaka neokalcedonske kristologije Leoncija Jeruzalemskog zbog čega smo imali nakanu otkriti neke temeljne točke kao što je potvrda da je njegova kristologija utemeljena na tradicionalnom nauku Crkve koji je izražen na ekumenskim koncilima sve do Drugog carigradskog koncila 553. godine“ (235). Na koncu, autor priznaje kako Leoncije kao autor nije jednostavan niti je njegovo izlaganje jednostavno za shvatiti. Snaga njegove kristologije nalazi se „u nakani da jedinstvenu hipostazu božanskog Logosa učini jedinom zajedničkom subzistencijom ukupne stvarnosti koja je Krist, koji je središnja točka cjelokupne povijesti spasenja čovječanstva. I zbog toga, uzevši u obzir sve što je ovdje izneseno i predstavljeno, Leonciju Jeruzalemskom možemo pripisati vrlo visok stupanj originalnosti, kreativnosti, ali i terminološke sofisticiranosti“ (239).

Konačno, djelo našeg patrologa Josipa Kneževića pod naslovom Neokalcedonska kristologija Leoncija Jeruzalemskog, objavljeno 2024. godine, predstavlja vrijedno djelo iz područja patrologije pisano hrvatskim jezikom. Svjedoci smo da se u posljednje vrijeme sve više budi svijest o važnosti crkvenih

otaca za teologiju, a također prepoznati su i kao izvor i nadahnuće suvremenih teoloških traktata. Ovim djelom patrolog Knežević svakako daje vrijedan doprinos patrologiji pisanoj na hrvatskom jeziku te, također, predstavlja i najnovije rezultate istraživanja kao i vlastito kritičko mišljenje o Leonciju Jeruzalemskom i njegovoj kristologiji. Iako postoje određene poteškoće oko spisa Leoncija Jeruzalemskoga, a o čemu je patrolog Knežević izvijestio u svojem djelu (97), ipak držimo da bi unatoč tim postojećim poteškoćama bilo vrijedno upustiti se u prevođenje njegovih djela na hrvatski jezik, kako bi se još i više teološka, kristološka i mariološka misao Leoncija Jeruzalemskoga upoznala kod nas.

Ivan Macut